

Proslov prof. RNDr. Jiřího Zlatušky, CSc., na pohřbu prof. PhDr. Milana Jelínka, CSc., v Brně 7. února 2014

Vážená paní Jelínková, vážení členové rodiny, vážení smuteční hosté, dámy a pánové, přátelé, loučení s Milanem Jelínkem je pro mne loučením se s mimořádně respektovanou postavou českého společenského, politického i univerzitního života, s osobností, s níž jsem měl čest spolupracovat v době obnovy Masarykovy univerzity (MU) jako demokratické vysokoškolské instituce, ale také s rodinným přítelem, kterého si pamatuji od svého dětství.

Snad nejkurióznější příběh jsem s ním zažil, když mne jako čerstvého držitele řidičského průkazu nechal řídit svého žigulíka při cestě pro několik pytlů brambor na Vysočinu. K život ohrožující havárii mohlo mou vinou tehdy dojít hned dvakrát, nicméně Milan se tvářil – až na zběžnou preventivní prohlídku nepoškozenosti podvozku – jako by si nebezpečí nevšiml, a velmi taktickým pedagogickým stylem mi dával rady k chování za jízdy, z nichž některé si pamatuji dodnes.

Z osobních příběhů, které vyprávěl, i ze zkušenosti s jeho prací v brněnském disentu mám pocit, že přístup k životu s prvkem ohrožení i schopnost využít pro své profesorské působení každou maličkost, která ho nějak inspirovala, byl pro celý jeho život typický. Stejně jako jeho nakažlivý optimismus, u kterého si vybavuji zejména jeho nadšené předvídaní konce komunistického režimu a plánování práce na rekonstrukci po něm.

Patří sem třeba okamžik, ve kterém povzbuzen pár skleničkami oblíbeného červeného z jižní Moravy v pozdně noční čas zvěstoval „Slyším ducha dějin!“ V takové chvíli jeho vizi, že záhy budeme dál, podléhal z přítomných opravdu každý!

Pocházel z neobyčejně chudých poměrů. Dětství strávil v dvojjazyčných Černovicích. Tehdy ještě v prostředí harmonickém a jeho jazykové vlohy jistě rozvíjejícím. Vždyť i mezi svými německy mluvícími příbuznými měl osobnosti, které se distancovaly od Hitlera. Od poloviny 30. let se však národnostní poměry začaly měnit a Milan a jeho česky mluvící kamarádi se začali prát s německými kluky. Během studia na reálném gymnáziu na Starém Brně si musel přivydělávat kondicemi, aby přispěl matce na domácnost. Otec byl pojišťovací agent, často v té době nezaměstnaný.

Po maturitě v roce 1942 byl Milan totálně nasazen v rakouské továrně na letecké motory ve Wiener Neudorfu. Na podnět třídního profesora Konstantina Hladkého se zapojil do spolupráce s ilegální skupinou při brněnské Zbrojovce, pro kterou ve Vídni vykonával zpravodajskou činnost. Po odhalení skupiny byl v létě 1944 vídeňským gestapem zatčen. Po přesunu do brněnských Kouniček byl podroben krutým výslechům a odeslán k soudu do Wroclawi (Breslau).

Žaloba pro něj tehdy požadovala trest smrti. Jen jeho znalost němčiny mu umožnila protahovat proces a dovolila, aby ho v lednu 1945 zachránila sovětská ofenziva. Vyvolala totiž evakuaci věznic na západ až k Drážďanům - měl tehdy shodou okolností možnost sledovat jejich zničení spojeneckým náletem z nedalekého vězení – a po následujícím postupném přesunu několika německými věznicemi podél krušnohorské hranice se dožil osvobození v květnu 1945.

Na podzim 1945 nastoupil ke studiu češtiny na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, kde byli tehdy významnými osobnostmi zejména profesori Kellner a Trávníček. Navzdory

svému nadání neměl pro studium nijak dobré finanční podmínky a po ukončení 3. ročníku v roce 1948 proto nastoupil jako suplující profesor na Reálné gymnázium v Holešově a studium dokončil při zaměstnání.

V letech 1949-50 působil na Filozofické fakultě (FF) jako asistent, šestnáct let před získáním profesury. Následovala redaktorská činnost v nakladatelství Svoboda a od roku 1951 do roku 1953 vojna. Z té se vrátil k jazykovědě v ČSAV, kde absolvoval v letech 1953-1958 vědeckou aspiranturu. Intenzivně se v této době začal věnovat i veřejné činnosti.

Osobní prožitek chudoby a politické perzekuce jej už v r. 1946 přivedly do KSČ. Politické otřesy v 50. letech, zejména odhalení po Stalinově smrti a maďarské události r. 1956, byly pro něj podnětem k hlubokému vystřízlivění i důslednému rozchodu s nedemokratickou praxí, kterou komunistická strana nejen na vysokých školách představovala.

Výrazně ho formovaly pohostinské pobyty na univerzitách ve východoněmeckém Greifswaldu (v letech 1961-62) - po návratu působil tři roky jako děkan FF MU) - a zejména na pařížské Sorbonně (v letech 1965-66), po návratu odkud pokračoval jako prorektor MU pro pedagogické záležitosti (v letech 1966-1970). Do Brna se ze zahraničí vracel s pevným občanským postojem, který uplatňoval jak v děkanské, tak v prorektorské funkci, ale i ve společenském životě jako místopředseda Svazu vědeckých pracovníků (v letech 1968-1971).

V roce 1969 byl na nátlak normalizačních představitelů z univerzity vypovězen. Útočiště našel na roky 1971-1983 v přátelském prostředí Ústavu pro jazyk český ČSAV. Tam ovšem nesměl veřejně působit, ani vědecky či pedagogicky pracovat a jeho styk s obecnou veřejností byl omezen na působení v jazykové poradně. O to intenzivněji hledal způsoby, jak komunistický režim nabourávat. V blízké spolupráci s Jaroslavem Šabatou a Jiřím Müllerem navazuje živý kontakt s disentem a výrazně aktivně se zúčastňuje jeho činnosti.

Navštěvuje i organizuje bytová literární čtení se zakázanými českými či moravskými spisovateli. Byt Jelínkových byl také místem odborných seminářů s vědci a s desítkami hostů ze zahraničí, zejména z Francie, věnovaných velmi často otázkám vyrovnání se s represivním režimem a posilování občanských a demokratických postojů. Výrazně se zasloužil o organizaci vydávání samizdatů a o úspěch této aktivity jako jedné z brněnských manufaktur, kde byla řada osob zapojena do strojopisného opisování rukopisů nových knih, překladů i dalších materiálů a jejich kompletaci do exemplářů dále distribuovaných brněnským i mimobrněnským čtenářům.

Události 17. listopadu ho zastihly dokonale připraveného. Vedle participace na činnosti pražského občanského fóra navázal na své členství v ilegálním Moravském politickém klubu i ve Hnutí za občanskou svobodu a stává se jedním ze zakladatelů brněnského Občanského fóra. Jménem Masarykovy společnosti, kterou roku 1988 spoluzakládal, zdraví demonstranty na Letenské pláni.

Když v prosinci 1989 univerzitní Občanské fórum symbolicky navazovalo na poslední překažené ustanovení demokraticky voleného vedení univerzity v roce 1969, je Milan Jelínek zvolen rektorem univerzity. Stal se tak prvním akademiky - nikoli politickými úředníky - voleným rektorem v obnovujících se demokratických podmínkách. Jako jeden s ním zvolených prorektorů jsem měl během roku 1990 výjimečnou příležitost jej v této práci nejen sledovat, ale také s ním především v oblasti rozvoje univerzity přímo spolupracovat.

Za jeho rozhodného působení došlo k zásadním změnám, na kterých dnešní podoba univerzity staví. Jelínkova přirozená autorita umožnila rychlé převzetí faktického řízení univerzity od dosavadního komunistického dozorce, byť k tomu zpočátku chybělo právní vymezení – bylo to až později v lednu 1990, kdy byl jako jeden ze čtveřice prvních demokraticky zvolených československých rektorů prezidentem Václavem Havlem formálně jmenován.

Milan Jelínek obnovuje v souladu s tím, na co se dlouhodobě koncepčně chystal, demokratické a občanské fungování celé instituce, zavádí základní prvky transparentnosti například v přijímacím řízení. Rektor Jelínek se osobně, vahou svého morálního přesvědčení a autority zasazuje za to, aby lidé, kteří se nejhůře zaprodali s komunistickou mocí, univerzitu opustili nebo alespoň nepokračovali na svých postech. Souběžně s tím podniká řadu kroků v mezinárodním měřítku, které upevňují mezinárodní i společenské postavení v té době v celoevropském pohledu ještě relativně malé brněnské vysoké školy.

Patří sem zajištění výborně přijaté první návštěvy prezidenta Václava Havla na MU, návrat k původnímu jménu univerzity v březnu 1990 nebo i třeba aktivita ústící v instalaci busty Masaryka do pantheonu na vídeňské univerzitě. Postavil se za požadavek převodu budov komunistických stranických sekretariátů vysokému školství, pro univerzitu tak získal část dnešní budovy nejvyššího soudu na Burešově a následně zejména celý Kounicův palác. V univerzitní struktuře transformoval malý odborný rektorátní ústav ekonomiky nevýrobní sféry do nově zřízené Fakulty ekonomicko-správní a inicioval i spolupráci s francouzskými akademiky v této oblasti. V červenci 1990 zřizuje na MU Mezinárodní politologický ústav a vytváří mu podmínky pro intenzivní zahraniční spolupráci. V listopadu 1990 spouští první běh Univerzity třetího věku jako činnosti posilující společenskou odpovědnost univerzity. Pro slezskou Opavu a její zájem o vysoké školství se výrazně angažoval v prosazení toho, že akademický senát MU po počátečním odporu zřídil dvě fakulty MU detašované v Opavě a v Karvině, ze kterých se posléze rozhodnutím parlamentu stala samostatná Slezská univerzita. V celostátním vysokoškolském prostředí spoluzakládá Klub rektorů českých a slovenských vysokých škol a stává se ještě v roce 1990 jeho prvním předsedou.

Do funkce rektora je Milan Jelínek znovu zvolen již podle nového zákona o vysokých školách z roku 1990. Celé toto funkční období nedokončil, z vlastního rozhodnutí z tohoto postu odchází roku 1992 s pocitem dobrého rozběhnutí činnosti nové, na demokratickou univerzitu změněné instituce a uvolnění prostoru novým generacím akademiků, kteří ji posunou dál. Mnoho z občanského a samozřejmě demokratického charakteru dnešní MU je s jeho rektorským působením spojeno více, než si běžně uvědomujeme.

Milý Milane, odcházíš jako výjimečná osobnost s pohnutým životem za sebou. Věnoval ses v něm trvalému úkolu kultivace občanské i akademické společnosti, a ten jsme od Tebe mnozí přebírali. Ve skutečně požehnaném věku se Ti dostává milosrdenství spočinutí na věčnosti. Na tomto světě zůstáváš v naší mysli jako nezdolný optimista, demokrat a člověk posunující humanitní tradici lidstva. Přátelství s Tebou usnadňovalo život v dobách těžkých, setkávání a debaty obohacovaly každého z nás, kdo Ti mohl být nablízku. Čest Tvé památce!